

Michał Wdowiak

Ocena dokumentu przez biegłego sądowego w postępowaniu cywilnym

Rocznik Samorządowy 5, 231-254

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.



Michał Wdowiak, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Gdański

Ocena dokumentu przez biegłego sądowego w postępowaniu cywilnym

The assessment of document by the court expert in civil proceedings

przesłanie tekstu: 8 lutego 2016 r., ocena redakcji: 9 kwietnia 2016 r., recenzja: 11 kwietnia 2016 r.,
akceptacja do druku: 4 sierpnia 2016 r.

Abstrakt

Biegły sądowy powinien być ekspertem. Jeśli nim nie jest, wówczas może przygotować niezrzetelną opinię. Ma to miejsce przynajmniej w trzech sytuacjach. Pierwszej – biegły sądowy jest ekspertem, posiada wiadomości specjalne, ale nie wykorzystuje właściwych metod badawczych, zgodnie z aktualnym stanem nauki lub sztuki. Drugiej – biegły jest ekspertem, uważa że posiada wiadomości specjalne, ale faktycznie nie posiada wiedzy i doświadczenia zawodowego z określonej dziedziny. Trzeciej – biegły nie jest ekspertem, nie posiada wiadomości specjalnych, nie wie jakie są właściwe metody badawcze. Biegły ma wolność wyboru metody badawczej wykorzystanej w opinii, a sąd rozważa wszechstronnie materiał dowodowy w oparciu o zasadę swobody oceny dowodów. O ile, ignorancja biegłego nie zostanie ujawniona przez strony lub sąd przed zamknięciem rozprawy, następstwem tego może być wydanie orzeczenia opartego na wadliwej podstawie faktycznej.

Słowa kluczowe: biegły sądowy, ignorancja

Abstract

A court expert shall be the expert. If he is not, then he might prepare an incorrect opinion. It happens at least in three situations. The first – a court expert is an expert, he has a special knowledge, but he does not use appropriate research methods, according to the current state of science or art. The second – a court expert is an expert, believes that he possesses a special knowledge, but actually he cannot demonstrate professional knowledge and experience with the specified field. The third – a court expert is not an expert, he does not possess a special knowledge and he does not know appropriate research methods. The expert has the freedom to choose research methods used in the opinion, and the court is considering comprehensive all evidence material on the basis of the principle of freedom to assess the evidence. So far, the ignorance of an expert shall not be disclosed by the parties or the Court before closing the hearing, the result may be a judgement based on flawed legal basis.

Keywords: court expert, ignorance

1. Wprowadzenie

W praktyce sądowej istnieje duże ryzyko sporządzenia przez biegłego sądowego nierzetelnej opinii. Może się tak zdarzyć w przynajmniej trzech wypadkach. Po pierwsze, gdy biegły sądowy jest ekspertem, posiada wiadomości specjalne, ale nie wykorzystuje właściwych metod badawczych, zgodnie z aktualnym stanem nauki lub sztuki. Po drugie, gdy biegły jest ekspertem, uważa że posiada wiadomości specjalne, ale faktycznie nie posiada wiedzy i doświadczenia zawodowego z określonej dziedziny. Trzecia, gdy biegły nie jest ekspertem, nie posiada wiadomości specjalnych, nie wie jakie są właściwe metody badawcze. Przedstawienie rozważań o roli biegłego w postępowaniu sądowym jako eksperta jest w tym miejscu niemożliwe, dlatego rozważania zostaną ograniczone do zarysu problematyki dowodu z dokumentu w postępowaniu cywilnym¹. Powyższego wyboru dokonałem na tej podstawie, iż biegły otrzymując akta sprawy sądowej wykorzystuje złożone do nich „oświadczenia” i „informacje”. Otóż okazuje się, że nie każda „rzecz” może być „dokumentem”, czy to prywatnym czy urzędowym, a przez to nie może być wykorzystana do przygotowania opinii przez biegłego.

W orzecznictwie wyrażono pogląd, iż biegły sądowy jest osobą zaufania publicznego oraz organem pomocniczym sądu². Natomiast praktyka stosowania prawa przynosi przykłady, iż nie każdy biegły zasługuje na miano powyżej wskazane. Wykonywanie funkcji biegłego sądowego podlega odpowiedzialności cywilnoprawnej (art. 415 k.c. w zw. art. 430 k.c.)³ i karnoprawnej (art. 233 § 4 k.k.)⁴.

Biegłym może być osoba, która m. in. posiada teoretyczne i praktyczne wiadomości specjalne w określonej dziedzinie, potwierdzone właściwym dokumentem (§ 12 r.b.)⁵. Przed objęciem funkcji biegły składa przyrzeczenie: „Świadomy znaczenia mych słów i odpowiedzialności przed prawem przyrzekam uroczyście, że powierzone mi obowiązki biegłego wykonywać będę z całą sumiennością i bezstronnością”. Wskazana klauzula: „z całą sumiennością i bezstronnością” posiada charakter ocenny. Po złożeniu przyrzeczenia tytuł „biegłego” uprawnia do wydawania opinii na zlecenie sądu lub organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze (§ 4 w zw. z § 15 r.b.). Powstaje pytanie: na czym polega rola biegłego jako organu pomocniczego sądu? W orzecznictwie podkreślono, iż biegły nie wyjaśnia treści stosunków faktycznych czy obowiązującego stanu prawnego w celu rozstrzygnięcia zaistniałych na tym tle zagadnień prawnych, jest to wyłączne uprawnienie sądu⁶. Takie działanie jest nieuprawnione i dyskredytuje daną osobę w stopniu pozwalającym uznać, iż nie daje ona rękojmi należytego wykonywania obowiązków biegłego⁷. Osoba biegłego nie może nasuwać jakichkolwiek podejrzeń o stronniczość, nierzetelność, czy brak obiektywizmu⁸.

Biegły jest powoływany z listy biegłych stałych prowadzonej przez prezesa sądu okręgowego lub biegłych w konkretnej sprawie (*ad causam, ad hoc*). Według poglądu wyrażonego w orzecznictwie SN nie ma różnicy pomiędzy opinią złożoną przez biegłego stałego a opinią złożoną przez biegłego *ad hoc*. Wyłącznym kryterium powołania biegłego według uznania sądu są: posiadanie wiadomości specjalnych oraz brak zastrzeżeń, co do bezstronności biegłego⁹. Jednakże, moim zdaniem, zwłaszcza druga grupa biegłych może nie mieć odpowiedniego przygotowania do umiejętnego stosowania zasad prawa dowodowego, w następstwie czego sporządzona przez nich opinia lub jej elementy nie będzie spełniała waloru materiału dowodowego dla sądu.

Nasuwa się pytanie: czy biegły jest tylko „pomocnikiem sądu”, czy aż „sędzią fakty”? Przedstawione pytania wskazują „napięcie”, jakie może powstawać na linii kompetencji biegłego oraz kompetencji sądu. W celu odpowiedzi na postawione pytania należy określić: znaczenie pojęcia „ignorancja”, nakreślić potencjalne sytuacje nieuprawnionego działania biegłego, a tym samym wydania orzeczenia opartego na wadliwej podstawie faktycznej.

2. Rękojnia należytego wykonywania obowiązków biegłego sądowego

Jednym z warunków stawianych osobom ubiegającym się o wykonywanie funkcji biegłego jest posiadanie „rękojmi należytego wykonywania obowiązków biegłego” (§ 12 r.b.). Akty normatywne nie zawierają definicji tego pojęcia, stąd problematyka ta została podjęta w orzecznictwie. Otóż należy przez to rozumieć zakres wszystkich zdarzeń i okoliczności z życia prywatnego i zawodowego biegłego składających się na jego wizerunek, jako osoby zaufania publicznego¹⁰, ogół cech osobistych, w tym szlachetność, prawość, bezstronność i sumiennosc. Sumiennosc w wykonywaniu obowiązków biegłego, to także obowiązek terminowego sporządzania opinii i usprawiedliwianie przyczyn opóźnień¹¹. Od biegłego wymaga się nienaganej postawy moralno-etycznej, która w szczególności obejmuje rzetelnosc i uczciwość przygotowywanej opinii. Zatem biegły nie może przedkładać ekspertyzy, która nie odpowiada rzeczywistemu stanowi rzeczy¹². Ma to miejsce między innymi w przykładach wskazanych na wstępie.

Co zaś oznacza słowo ignorancja? Słowo „ignorancja” pochodzi od łacińskiego słowa *ignorantio* i oznacza „brak wiedzy, w jakiejś dziedzinie, nieznanosc faktów, nieuczciwość”¹³. Ignorancja biegłego będzie powodowała utratę rękojmi przez biegłego, a w efekcie zwolnienie z funkcji. Aby określić potencjalne obszary, w których może się pojawić brak kompetencji biegłego, należy zbadać faktyczne zdarzenia, w których może znaleźć się biegły przygotowując opinię.

Czy biegły jest uprawniony do „aktywności dowodowej”? W postępowaniu cywilnym opartym na zasadzie kontradiktoryjności, to strony formułują tezy dowodowe, co musi polegać na wskazaniu, że określone zdarzenie miało miejsce. Strona nie może poprzestać tylko na zgłoszeniu tezy, że określone zdarzenie miało miejsce¹⁴. Jeżeli strony nie są aktywne w postępowaniu dowodowym (art. 232 zd. 1 k.p.c.)¹⁵, sąd co do zasady nie ma obowiązku przejścia tej inicjatywy (art. 232 zd. 2 k.p.c.). Sąd wyjątkowo może dopuścić dowód z urzędu jeżeli: strona jest nieporadna i działa bez profesjonalnego pełnomocnika; podejmowane są czynności zmierzające do obejścia prawa; istnieje podejrzenie prowadzenia fikcyjnego procesu; istnieje wysokie prawdopodobieństwo zasadności dochodzonego roszczenia¹⁶. Jeżeli strona zaniecha aktywności dowodowej lub przedłożone wnioski dowodowe okażą się bezskuteczne, musi się liczyć z konsekwencją przegrania procesu¹⁷. Zatem, biegły nie może nakłaniać stron, czy też sądu do podejmowania „aktywności dowodowej”, jak również nie może ich zastępować w tym względzie, ponieważ spotkałby się z zarzutem bezstronności.

W praktyce wykonywania funkcji biegłego występuje problem, czy biegły może przyjmować dokument od osoby trzeciej, w którym jest wyrażone oświadczenie woli lub wiedzy dotyczące sprawy, w której jest wydawana opinia? Trudno wyrazić twierdzącą lub zaprzeczającą odpowiedź, bez odniesienia się do szczegółów sprawy. W jednej ze spraw Sąd Apelacyjny w Warszawie wyjaśnił, że sąd nie może przyjmować pisma pochodzącego od osoby trzeciej, w których jest wyrażone oświadczenie woli lub wiedzy, a zatem nie może uznać go za dowód. W przeciwnym razie dochodzi do naruszenia zasady swobodnej oceny dowodów, ustności i bezpośredniości. Natomiast sąd może przesłuchać te osoby bezpośrednio w charakterze świadka¹⁸. Rozwinięcie tego poglądu można znaleźć w stanowisku A. Laskowskiej, iż przede wszystkim nie można w tej sytuacji ustalić, czy osoba trzecia weszła w posiadanie dokumentów prywatnych w sposób nieuprawniony bez zgody lub wiedzy albo wbrew woli ich posiadacza, dokumenty te podlegają ustawowej ochronie, a ich posiadacz korzysta z uprawnienia odmowy ich przedłożenia (art. 248 § 2, 293, 308 § 2, 309 k.p.c.)¹⁹. Powracając do powyższego pytania przyjmuję stanowisko zachowawcze, iż biegły nie może przyjmować dokumentów od osoby trzeciej, z uwagi na możliwość podniesienia zarzutu bezstronności. W takiej sytuacji biegły powinien zawiadomić sąd o zdarzeniu i oczekiwać na zarządzenia sędziego.

3. Dokument prywatny

Krzysztof Knoppek słusznie zaznaczył, że ustawodawca posługuje się w licznych przepisach prawa cywilnego materialnego i procesowego pojęciem dokumentu w różnych

kontekstach, lecz brak jest definicji tego pojęcia²⁰. W orzecznictwie SN przyjmuje się, iż za dokument prywatny (art. 245 k.p.c.) jest uznawane każde pismo będące dokumentem, o ile nie jest ono dokumentem urzędowym (art. 244 k.p.c.)²¹, jest podpisane własnoręcznie przez wystawcę²². W jaki sposób rozumieć zwrot „własnoręczny podpis”? Jak wyjaśnił SN, dotyczy to przede wszystkim udokumentowania brzmienia nazwiska, charakteru pisma, aby w razie sporu ułatwić określenie tożsamości wystawcy. Dokument nie może być podpisany pismem maszynowym (art. 78 k.c. w zw. z art. 245 k.p.c.), przy czym podpis musi pochodzić od osoby uprawnionej i nie budzić wątpliwości, iż jest integralną częścią dokumentu²³. Władysław Siedlecki wyraził słuszny pogląd, iż surogat podpisu – pieczętka, fascimile, stampila – nie jest uważany za podpis²⁴. W nauce prawa odmienny pogląd wyraził Kazimierz Piasecki²⁵. Za słuszny uznają pogląd W. Siedleckiego, gdyż podpis stanowi warunek *sine qua non* istnienia dokumentu, a przez to można odróżnić dokument od źródła wiedzy. Takim przykładem jest informacja o opłatach za lokal w spółdzielni mieszkaniowej opatrzone fascimile przedstawicieli spółdzielni, jest to tylko źródło informacji o wysokości zobowiązania dłużnika względem wierzyciela. Henryk Mądrzak zauważa, że w obrocie gospodarczym występują pewne dokumenty, takie jak księgi handlowe, bankowe, które nie wymagają podpisu, posiadają moc materialną i formalną, aby stanowić dowód w sprawie cywilnej²⁶. Nawiązując do poglądu H. Mądrzaka można wskazać równocześnie urzędowe zbiory informacji, np. dane statystyczne Głównego Urzędu Statystycznego, których wykorzystanie jest dopuszczalne. Biegły w razie wątpliwości powinien zwrócić się do sądu z pytaniem, czy w określonej sprawie może wykorzystać dany zbiór informacji.

Powstaje pytanie: co jest istotą dowodu z dokumentu prywatnego oraz na czym polega jego moc materialna i formalna? Odpowiedź można znaleźć w art. 245 k.p.c., według którego dokument prywatny stanowi dowód z tego, iż osoba, która go podpisała złożyła oświadczenie w nim zawarte²⁷. Kluczem do korzystania z dokumentu prywatnego jest określenie jego mocy materialnej i formalnej. W orzecznictwie przyjmuje się, że materialna moc dokumentu prywatnego jest uzależniona od jego treści merytorycznej²⁸. K. Piasecki podkreślił, że doktryna prawa dokonuje podziału dokumentów na dyspozytywne (konstytutywne) oraz deklaratywne – jako dowód złożenia oświadczenia, a nie jego skutków prawnych, co może obejmować czynności prawne, jak i oświadczenia odnośnie do pewnych faktów²⁹. W orzecznictwie określono, że formalna moc dokumentu prywatnego dotyczy podpisu, nie rozciąga się na okoliczności związane ze złożeniem oświadczenia i ze swej istoty nie przesądza o mocy materialnej dokumentu prywatnego³⁰. O materialnej i formalnej mocy dokumentu prywatnego może rozstrzygać wyłącznie sąd według ogólnych zasad oceny dowodów (art. 233 § 1 k.p.c.)³¹. Jeżeli dokument posiada uszkodzenia, braki lub

darcie, podskrobanie, przekreślenie – sąd ocenia na podstawie indywidualnych okoliczności dotyczących dokumentu, czy i w jakim zakresie dokument zachowuje moc dowodową, nie jest to zadaniem biegłego.

W orzecznictwie uznaje się, iż dokument prywatny nie jest dowodem rzeczywistego stanu rzeczy³². W tej sprawie wypowiadał się SN, iż każdy, kto ma w tym interes prawny może dowodzić, przy wykorzystaniu wszystkich środków dowodowych, że oświadczenia wiedzy lub woli w nim ujawnione, nie polegają na prawdzie, przy czym swoje twierdzenie musi udowodnić przeciwdowodem³³. Jeżeli dokument pochodzi od osoby trzeciej, innej niż strona zaprzeczająca, ciężar udowodnienia prawdziwości dokumentu spoczywa na osobie, która chce z niego skorzystać i wywodzi z niego skutki prawne³⁴.

W obrocie gospodarczym najpowszechniej występują następujące rodzaje dokumentów prywatnych: odpis poświadczony za zgodność z oryginałem, tłumaczenie, faktura VAT, dokument elektroniczny. Na co powinien zwracać uwagę biegły posługujący się wymienionymi wyżej dokumentami? SN w jednym z orzeczeń podkreślił, że odpis poświadczony za zgodność z oryginałem powinien być sporządzony w odniesieniu do całej treści oryginału. Nie należy pomijać istotnych treści lub fragmentów zamazanych, ponieważ może to prowadzić do podniesienia zarzutu, iż zdarzenie podlegające ustaleniu byłoby ocenione odmiennie, gdyby znana była treść całości oryginału³⁵. Zbigniew Resich słusznie wskazał, że tłumaczenie dokumentu z języka obcego na język krajowy jest charakterem zbliżone do odpisu, jest ono oceniane w zakresie odniesienia się tłumacza do tekstu oryginalnego, jak i autorskiego tłumaczenia tekstu³⁶.

Innym dokumentem prywatnym, bardzo często występującym w obrocie gospodarczym jest faktura VAT. SN wskazał, że biegły nie może wyłącznie na podstawie faktury określać czy strony zawarły umowę i w jakim zakresie została wykonana. Do tej oceny niezbędna jest umowa zawarta pomiędzy stronami, protokoły odbioru prac lub wykonania usługi. Jeżeli tych okoliczności nie można ustalić na podstawie dokumentów, kwestia ustalenia treści umowy oraz sposobu jej wykonywania należy do sądu³⁷. Od faktury VAT należy odróżnić pokwitowanie. SN w jednej ze spraw przyjął, że pokwitowanie jest oświadczeniem wiedzy o charakterze potwierdzenia faktów, nie jest dowodem rzeczywistego stanu rzeczy i tworzy korzystne dla dłużnika domniemanie, że świadczenie wynikające z długu zostało spełnione. Pokwitowanie nie jest oświadczeniem woli, nie tworzy skutków prawnych poprzez ukształtowanie stosunku prawnego, podlega ocenie w kategorii prawdy lub fałszu, zatem może być obalone przeciwdowodem³⁸.

Przepisy k.p.c. nie określają legalnej definicji oraz przeprowadzenia dowodu z „do-

kumentu elektronicznego³⁹. W rozumieniu zasady racjonalnego ustawodawcy może on być

Michał Wdowiak

przedmiotem materiału dowodowego jako nośniki obrazu lub dźwięku – przy odpowiednim zastosowaniu art. 244, 245, 308 i 309 k.p.c., przy czym musi być on opatrzony jednym z trzech rodzajów podpisu elektronicznego – zwykłym podpisem elektronicznym (art. 3 ust. 1 u.p.e.)⁴⁰, bezpiecznym podpisem elektronicznym (art. 3 ust. 2 UPE), kwalifikowanym podpisem elektronicznym (art. 5 ust. 2 UPE)⁴¹. Agnieszka Laskowska wyraziła słuszny pogląd, że jeżeli nastąpiła modyfikacja wydruku na skutek błędu człowieka lub komputera albo celowego działania człowieka, taki wydruk nie może być przedmiotem materiału dowodowego⁴². W zależności od wystawcy dokument elektroniczny będzie miał charakter prywatny lub urzędowy.

Współcześnie bardzo duże znaczenie posiada korespondencja poczty elektronicznej e-mail. Powstaje pytanie: jaka jest jej wartość dowodowa? Podzielam pogląd Wojciecha Nartowskiego, który uważa, że aby e-mail można było uznać za dokument prywatny oraz przedmiot materiału dowodowego musi być umieszczony na nośniku - w postaci wydruku komputerowego lub na nośniku cyfrowym, zawierać oświadczenie woli oraz musi być opatrzony prawem przepisany podpisem (bezpiecznym lub kwalifikowanym podpisem elektronicznym)⁴³, ponieważ należy oznaczyć osobę wystawcy. Biegły z pewnym dystansem powinien analizować informacje zawarte w e-mail. Otóż strona postępowania może na zasadach ogólnych kwestionować autorstwo e-mail, jego treść, fakt otrzymania lub inne okoliczności z nim związane. W niektórych okolicznościach e-mail może być analizowany wyłącznie jako źródło wiedzy o faktach lub rzeczach, o czym dalej.

Strony bardzo często zlecają przygotowanie pozasądowej ekspertyzy, która jest załączana do pisma procesowego⁴⁴. Stąd kolejny problem: czy ekspertyza pozasądowa może być dowodem z dokumentu w sprawie cywilnej? K. Knoppek podkreślił, iż przeważa pogląd nie uznający opinii pozasądowej jako dowodu, jest to forma wyrażenia przez stronę jej stanowiska procesowego⁴⁵. Wyrażam polemiczny pogląd, iż może zdarzyć się przypadek, gdy opinię pozasądową będzie można uznać za dowód, lecz należy wyróżnić dwie sytuacje: czy ekspertyza była złożona do akt sprawy oraz była udostępniona drugiej stronie. SN ocenił, że ekspertyza pozasądowa przygotowana na zlecenie strony jest dokumentem prywatnym, wyjaśnieniem złożonym dla poparcia stanowiska strony⁴⁶. Z kolei SA w Warszawie mocno podkreślił, że ekspertyza pozasądowa nie korzysta z domniemania zgodności z prawdą zawartych w niej twierdzeń. Jeżeli strona składa ją z intencją uznania jej za dowód, może ona się stać podstawą poczynienia ustaleń faktycznych, gdy jej twierdzenia zostaną uznane przez stronę przeciwną (art. 229 k.p.c.), albo sąd uzna je za przyznane wobec braku zaprzeczenia przez stronę przeciwną (art. 230 k.p.c.). Jeżeli jej twierdzenia zo-

staną zaprzeczone przez stronę przeciwną, sąd nie będzie mógł dokonać ustaleń faktycz-

Michał Wdowiak

nych, wymagających wiadomości specjalnych, bez przeprowadzenia dowodu z opinii biegłego⁴⁷. Jednak jak słusznie zauważył K. Knoppek dopuszczenie dowodu z opinii pozasądowej powinno mieć miejsce po złożeniu przez stronę stosownego wniosku dowodowego⁴⁸. W moim przekonaniu powinien to być wniosek o przeprowadzenie dowodu z ekspertyzy pozasądowej jako dokumentu prywatnego oraz przesłuchanie autora ekspertyzy jako świadka. Rozwijając wcześniejszą ocenę SN warto dodać, że ekspertyzę pozasądową należy udostępnić drugiej stronie, gdyż może ona być przesłanką dopuszczenia przez sąd dowodu z opinii innego biegłego⁴⁹. Jeżeli natomiast strona nie złoży ekspertyzy do akt sprawy, nie może ona być traktowana jako stanowisko strony, czy też część materiału dowodowego. O ile biegły powołany przez sąd, we własnej opinii wykorzysta wnioski wyrażone w ekspertyzie pozasądowej niezłożonej do akt sprawy, podlega to ocenie sądu⁵⁰. K. Knoppek wskazuje na sytuację, gdy biegły sądowy zapozna się z treścią opinii pozasądowej złożoną do akt sprawy i będzie miał na uwadze jej treść sporządzając własną opinię. Autor jednocześnie zanegował możliwość powołania przez sąd autora opinii pozasądowej jako biegłego sądowego, ponieważ taka osoba nie posiada przymiotu bezstronności⁵¹. Moim zdaniem biegły nie może opierać się na ustaleniach dokonanych w ekspertyzie pozasądowej, tym bardziej w sytuacji, gdy nie jest mu znana metoda badawcza stosowana przez eksperta. Powinien zawsze poczynić własne ustalenia, opisując zastosowaną metodę badawczą.

Nasuwa się kolejne pytanie, czy biegły może wykorzystać opinię biegłego w innej sprawie cywilnej? SN wypowiedział się ogólnie w tej sprawie, iż opinia biegłego przygotowana w innej sprawie, nie jest opinią biegłego dla kolejnego postępowania sądowego, w odniesieniu do wniosków w niej zawartych. Jest dokumentem prywatnym, dowodem na okoliczność złożenia oświadczenia przez osobę, która ją podpisała⁵². W kolejnej sprawie SN przyjął, że inny może być zakres, co do dokonania ustaleń w drodze domniemań faktycznych. Jej moc dowodowa jest zatem oceniana przez sąd⁵³. Na podstawie takiego ogólnego ujęcia problemu zarysowują się co najmniej dwie sytuacje. Pierwsza: opinia innego biegłego może być fachowa i rzetelna; druga: biegły nie był ekspertem i nie przygotował właściwej opinii. Otóż moim zdaniem, czy w pierwszej czy w drugiej sytuacji – bez względu na fachowość i rzetelność innych opinii – biegły swoją opinię powinien wykonać samodzielnie i niezależnie od innych podobnych opracowań.

Pozostaje jeszcze do rozważenia problem, czy dowody przeprowadzone w sprawie karnej mogą być wykorzystane w sprawie cywilnej? SN orzekł, że dowody w sprawie karnej, które zostało umorzono mogą być z pewnymi ograniczeniami wykorzystane przez sąd

cywilny. Jeżeli są dokumentami urzędowymi mogą być podstawą ustaleń faktycznych. Akta

Michał Wdowiak

sprawy karnej lub poszczególne dokumenty – w tym prywatne – mogą stanowić dowód w sprawie, jeżeli nie były kwestionowane przez strony a oświadczenia wiedzy lub woli w nich zawarte nie budzą wątpliwości, jednakże strona, zgodnie z zasadą bezpośredniości musi mieć możliwość zadawania pytań w toku postępowania sądowego⁵⁴. Moim zdaniem powyższy pogląd może odnosić się tylko do czynności dokonywanych przez sędziego. Biegły nie może wykorzystywać innych opinii przygotowanych w sprawach cywilnych lub karnych, a odpowiednie ustalenia poczynić sam, niezależnie od twierdzeń zawartych w innych opiniach.

Innymi przykładami dokumentów prywatnych, z którymi biegły może zetknąć się w swojej pracy są np. protokół „likwidacji szkody”⁵⁵, testament⁵⁶, świadectwo pracy w szczególnych warunkach. W odniesieniu do ostatniego dokumentu SN wyraził słuszny pogląd, iż świadectwo pracy wydane przez organ władzy publicznej jest dokumentem prywatnym, jest to oświadczenie wiedzy a nie woli⁵⁷.

4. Dokumenty urzędowe

Przedstawienie charakterystyki wszystkich rodzajów dokumentów urzędowych (art. 244 k.p.c.) przekracza ramy niniejszego opracowania⁵⁸. Poniżej przedstawię uwagi natury ogólnej. Dokumenty urzędowe są wydawane przez organy władzy publicznej, organizacje zawodowe, samorządowe, spółdzielcze i pozarządowe w ramach właściwości ich działania, w sprawach zleconych przez ustawę, stanowią dowód z tego, co zostało w nich urzędowo zaświadczone (art. 244 k.p.c.). Biegły musi zatem zbadać okoliczność czy wystawca dokumentu – organ władzy publicznej czy inny podmiot prywatnoprawny – sporządził go w sprawach zleconych przez ustawę. Ponadto biegły wykorzystując dokument urzędowy musi zwrócić uwagę na jego moc materialną i formalną. Opierając się na tezach wyrażonych przez SN można wskazać, iż aby dokument urzędowy „istniał” musi być podpisany przez wystawiający go organ. O ile podpis jest: nieczytelny, znakiem, skrótem imienia i nazwiska – nie wpływa to na walor formalny dokumentu urzędowego. Natomiast powyższe okoliczności mogą być podstawą do wzruszenia domniemania pochodzenia dokumentu od osoby wskazanej, jako organu wystawiającego dokument⁵⁹.

Rozwój stosunków społeczno-gospodarczych skłania do podjęcia refleksji nad niektórymi poglądami wyrażonymi w doktrynie na temat dokumentów urzędowych. Witold Broniewicz niegdyś wyraził pogląd, iż do dokumentów urzędowych zalicza się, np. potwierdzenie nadania telegramu, potwierdzenie bankowe wpłaty na konto⁶⁰. Otóż współcześnie będą – w zależności od wystawcy dokumentu – albo dokumenty prywatne albo urzędowe.

Przykładowo, na podstawie art. 16 k.p.p.⁶¹, niektóre dokumenty wystawione przez Polską

Michał Wdowiak

Pocztę S.A. mają moc prawną dokumentów urzędowych. Każdy dokument wystawiony przez podmiot świadczący usługi bankowe lub pocztowe musi być oceniony indywidualnie. Natomiast nadal pozostaje aktualne stanowisko H. Mądrzaka, iż akt stanu cywilnego jest dokumentem urzędowym, jest wyłącznym dowodem, co do zdarzeń w nim wskazanych⁶². Nieco złożone jest zagadnienie odpisu dokumentu urzędowego. Otóż, kluczowym kryterium jest podmiot sporządzający odpis. H. Mądrzak wskazał, że jeżeli odpis dokumentu urzędowego został sporządzony przez właściwy organ władzy publicznej, jest traktowany jako dokument urzędowy, który korzysta z domniemania prawdziwości (autentyczności) oraz domniemania zgodności treści dokumentu z prawdą⁶³. Rozwijając pogląd H. Mądrzaka należy uznać iż podobnie będzie, jeżeli podmiot prywatnoprawny działając w sprawach zleconych przez ustawę sporządza odpis wystawionego przez siebie dokumentu urzędowego. W pozostałych przypadkach będzie to odpis dokumentu prywatnego. I jeszcze jedna uwaga wyróżniona przez SN: dokument urzędowy poświadczony za zgodność z oryginałem przez pełnomocnika procesowego jest dokumentem prywatnym, a pełnomocnik może dokonywać uwierzytelnienia dokumentów tylko w przypadkach wskazanych wyraźnie w ustawie, np. art. 89 § 1 i art. 485 § 4 k.p.c.⁶⁴. Co zdarzy się w sytuacji, gdy wystawca nie potwierdzi odpisu za zgodność z oryginałem? SN zinterpretował taką sytuację w następujący sposób. Jeżeli taki odpis został poświadczony za zgodność z oryginałem w sposób nie dający ustalić tożsamość osoby poświadczającej, nie posiada waloru dokumentu urzędowego czy prywatnego w rozumieniu przepisów k.p.c. Taki odpis nie może być przedmiotem materiału dowodowego, a jedynie może być traktowany, jako źródło twierdzeń o faktach, które mogą być udowodnione lub kwestionowane na zasadach ogólnych⁶⁵.

W orzecznictwie wskazano również, że ustawodawstwo w Polsce w obrocie prawnym z zagranicą dopuszcza wykorzystywanie zagranicznych dokumentów urzędowych. Jest to dokument sporządzony przez organ państwa obcego, w granicach przekazanych kompetencji i we właściwej formie⁶⁶. Może być to oryginał, odpis lub wyciąg – uwierzytelniony przez organ, od którego pochodzi⁶⁷. W literaturze przedmiotu można znaleźć wypowiedź W. Broniewicza, iż zagraniczne dokumenty urzędowe są traktowane na równi z krajowymi dokumentami urzędowymi, co do ich mocy dowodowej. Jeżeli jednak istnieją wątpliwości co do jego autentyczności, powinien być poświadczony przed polskim przedstawicielstwem konsularnym lub dyplomatycznym (art. 1138 k.p.c.)⁶⁸. W wyjątkowych przypadkach sąd może powołać biegłego z zakresu znajomości prawa obcego. Ma to miejsce w sprawach karnych o popełnienie plagiatu w pracy naukowej przy rozprawach doktorskich i habilitacyjnych lub „książkach profesorskich”.

W praktyce może pojawić się problem – jaki jest charakter prawny aktu notarialnego? Jest to zagadnienie złożone, biegły wykorzystując w opinii informacje pochodzące z aktu notarialnego powinien bowiem zwrócić uwagę, czy jest to oświadczenie woli czy wiedzy. W orzecznictwie SN uznaje się, że akt notarialny może być dokumentem urzędowym, ale nie w każdym przypadku. Złożenie oświadczenia woli i dokonanie czynności prawnej w formie aktu notarialnego, korzysta z domniemania prawdziwości i zgodności z prawdą tego, co zostało w nim zaświadczone urzędowo⁶⁹. Natomiast oświadczenia wiedzy stron zawarte w akcie notarialnym na podstawie ich woli, nie korzystają z domniemania zgodności z prawdą⁷⁰. Podobnie, oświadczenie zawarte w dokumencie prywatnym, z podpisem notarialnie poświadczonym, nie korzysta z domniemania zgodności z prawdą, a uwierzytelnienie przez notariusza podpisu wystawcy na dokumencie prywatnym, nie nadaje mu charakteru dokumentu urzędowego⁷¹. Z powyższej analizy można wyciągnąć wniosek, iż biegły w opinii nie może prowadzić „polemiki” z organem wystawiającym dokument urzędowy, co do jego mocy materialnej jak i formalnej. Biegły natomiast musi przeanalizować, czy oświadczenie woli i wiedzy w nim zawarte, może stanowić uprawnioną podstawę do formułowania wniosków końcowych opinii. Jeżeli biegły stwierdzi przeszkodę w przygotowaniu opinii, powiadamia o tym sąd, oczekując na dalsze zarządzenia. Ocena zgłoszonych przeszkód należy do sądu.

5. Źródła wiedzy o faktach lub rzeczach

Jaką wartość poznawczą, a przez to ewentualnie wartość dowodową mogą mieć: nieuporządkowana odręczna notatka, czy też usystematyzowany spis rzeczy – jednakże nie podpisane przez ich „autora”? Są to tak zwane źródła wiadomości - o faktach, rzeczach lub oryginalnym dokumencie⁷² – kopia reprograficzna niepotwierdzona za zgodność oryginałem⁷³ czy kserokopia dokumentu⁷⁴. Ciekawy problem przytoczył K. Piasecki – kopia kalkowa dokumentu prywatnego wraz z podpisem nie może być traktowana jako oryginał dokumentu⁷⁵. Jest to przykład relacji pomiędzy oryginałem i odwzorowaniem. Kopia kalkowa coraz rzadziej występuje w obrocie gospodarczym, gdyż jest wypierana przez kserokopię. W tej sprawie wielokrotnie wypowiadał się SN, który uznał, że przez pojęcie dokumentu należy rozumieć jego oryginał, natomiast tam gdzie może on być zastąpiony przez odpis, np. odbitkę ksero, jest to w k.p.c. wyraźnie zaznaczone⁷⁶. Aby uznać kserokopię za dokument prywatny, jako oświadczenie o istnieniu dokumentu o treści i formie odwzorowanej kserokopią, niezbędne jest umieszczenie oświadczenia na kserokopii, np. poświadczenie za zgodność kserokopii z oryginałem, data, podpis poświadczającego⁷⁷. Biegły do przygotowania opinii nie może więc wykorzystywać niepoświadczonych kserokopii.

Przedsiębiorcy bardzo często wykorzystują w umowach z konsumentami e-fakturę do okresowych rozliczeń usług o charakterze ciągłych. Nie podzielam poglądu, że jest to rodzaj dokumentu prywatnego⁷⁸, gdyż uważam iż jest to uproszczone rozliczenie rachunkowe wykorzystywane za obustronną zgodą stron. Czy e-faktura może być załącznikiem do pisma procesowego? W tym miejscu należy zwrócić uwagę, że strona nie może załączyć do pisma procesowego kserokopii dokumentów księgowych nie potwierdzonych za zgodność z oryginałem (art. 129 k.p.c.). Trzeba więc sprawdzić, czy podpis wystawcy jest odwzorowany kserograficznie oraz czy kserokopia jest prawidłowo poświadczona przez umocowaną do tego osobę. W przeciwnym wypadku jest to tak zwane wyliczenie nieudokumentowane. Biegły nie może w oparciu o takie dokumenty przygotować opinii, ponieważ jego opinia byłaby niemiarodajna. W efekcie sąd nie może przeprowadzić na ich podstawie dowodu z dokumentu.

Innym przykładem źródła wiedzy o faktach lub rzeczach jest informacja prasowa. SN sformułował tezę, że informacja prasowa nie jest dokumentem prywatnym, może być źródłem informacji, na podstawie którego można przesłuchać w charakterze świadka osobę – o ile jest ona ujawniona – która oświadczenie złożyła⁷⁹. Biegły zbierając informacje z materiałów prasowych lub stron internetowych, w celu przygotowania opinii, powinien brać pod uwagę rodzaj materiału, tzn. czy są to: dane statystyczne przygotowane przez instytucję publiczną lub prywatną, autorski artykuł ekspercki czy też informacja pochodząca z prasy codziennej. Biegły powinien przygotować opinię na podstawie posiadanych wiadomości specjalnych. W celu przedstawienia szerszego tła sprawy biegły może natomiast wykorzystać badania, wnioski lub poglądy zaprezentowane w recenzowanych publikacjach naukowych. W przypadku danych statystycznych zamieszczanych w Internecie należy brać pod uwagę okoliczność, iż dane te mogą ulec zmianie lub mogą być usunięte ze strony internetowej.

Do innych rodzajów źródeł wiedzy o faktach zaliczyć można faks, e-mail opatrzony zwykłym podpisem, anonim. Faks – według oceny NSA – nie może być uznany za dokument prywatny; jest tylko kopią, ponieważ nie zawiera własnoręcznego podpisu wystawcy⁸⁰. Według W. Nartowskiego e-mail zawierający oświadczenie woli, lecz nieopatrzony podpisem elektronicznym, nie może być traktowany jako dokument w rozumieniu przepisów k.p.c., ponieważ nie daje pewności co do osoby wystawcy⁸¹. Jest to pogląd słuszny, gdyż e-mail bez podpisu elektronicznego należy traktować, jako źródło informacji o faktach, a osobę wystawcy przesłuchać w charakterze świadka. Niekiedy osoby bliskie lub współpracujące ze sobą znają login i hasło do konta e-mail i wysyłają korespondencję elektroniczną wskazując posiadacza konta jako wystawcę wiadomości e-mail. Jest to przy

kład działania nieuprawnionego. Jeżeli chodzi o anonim, to SN uznał, że nie jest to rodzaj dokumentu prywatnego, nie może być podstawą do przeprowadzenia z niego dowodu, w żadnym zatem aspekcie nie może być brany przez sąd pod uwagę⁸².

Ustawodawca w art. 308 k.p.c. do środków dowodowych zaliczył przyrządy utrwalające lub przenoszące obrazy lub dźwięki, w tym np. fotokopie. Mają one służyć do przedstawienia rzeczywistości poprzez zawarte w nich obrazy lub dźwięki, a nie opisy wyrażane pismem. Biegli sądowi z zakresu geodezji mogą w swoich opiniach wykorzystywać wydruk zdjęcia satelitarnego z portalu internetowego. Moim zdaniem nie jest to dokument prywatny (art. 245 k.p.c.), ani dokument urzędowy (art. 244 k.p.c.), lecz może stanowić przykład innego środka dowodowego w rozumieniu w art. 308 k.p.c.

W orzecznictwie powszechnie uznaje się, że źródła wiedzy o faktach lub rzeczach nie mogą zastąpić dokumentu, na podstawie którego powstały. Nie są traktowane jako dokument prywatny⁸³, nie mogą być podstawą ustalenia stanu faktycznego, gdyż prowadziłoby to do obejścia przepisów o przeprowadzeniu dowodu z dokumentu⁸⁴. Szczególnie dotyczy to okoliczności, gdy druga strona zaprzecza okolicznościom otrzymania takiego pisma⁸⁵. Sąd musi je potraktować, jako środek uprawdopodobnienia za pomocą pisma, pozwalającym na przeprowadzenie dowodu z zeznań świadków i dowodu z przesłuchania stron (art. 74 § 2 k.p.c.)⁸⁶. Biegły nie może więc opierać wniosków opinii na danych pochodzących z tych źródeł, tym bardziej jeżeli nie mogą być zbadane metodami badawczymi.

6. Ocena orzeczenia sądowego opartego na wadliwej podstawie faktycznej

Biegły autonomicznie decyduje o rodzaju i zakresie stosowanych w opinii metodach badawczych. Należy zaznaczyć, że biegły może być związany przepisami proceduralnymi, zaleceniami sądu lub organu administracji. SN w jednym z orzeczeń wyraził tezę, iż biegły przygotowuje opinię na podstawie wszystkich dokumentów i informacji, a jeżeli z nich nie skorzysta powinien to uzasadnić w odniesieniu do wiadomości specjalnych oraz metod badawczych wykorzystanych w opinii⁸⁷. Ignorancja biegłego jako nieuprawnione czynności przy sporządzeniu opinii mogą polegać na naruszeniu normy materialnej lub formalnej prawa powszechnie obowiązującego. Antoni Feluś słusznie zauważył, iż może to nastąpić na skutek braku wiadomości specjalnych lub nienależytej staranności przy przygotowaniu opinii⁸⁸. Według oceny WSA w Warszawie, biegły nie może się usprawiedliwiać swojego nieuprawnionego działania niewiedzą, ponieważ co do zasady nieznanomość prawa nie stanowi usprawiedliwienia⁸⁹. W następstwie tego może nastąpić bezkrytyczne zaakceptowanie przez sąd wniosków końcowych opinii, jako ustalenia podstawy faktycznej, a w konsekwencji wydania orzeczenia pozostającego w sprzeczności z obowiązującym porządkiem

prawnym. Powstają zatem pytania: kiedy i w jakim zakresie sąd sprawdza, czy twierdzenia i wnioski wyrażone w opinii zostały oparte o uprawnione działania biegłego, czy też są efektem działań polegających na braku kompetencji biegłego? W orzecznictwie wyrażono pogląd, iż sąd dokonuje oceny opinii biegłego, po jej wszechstronnym rozważeniu, w odniesieniu do wszystkich przeprowadzonych dowodów i towarzyszących im okoliczności, wpływających na ich ocenę i wiarygodność art. (233 § 1 k.p.c.)⁹⁰. Opinia, jako dowód, podlega ocenie sądu według odpowiednich dla jej przedmiotu kryteriów zgodności z regułami logiki, wiedzą powszechną, poziomem wiedzy biegłego, podstawami teoretycznymi opinii, a także sposobem oraz stopniem stanowczości wyrażonej w niej wniosku⁹¹. Jeżeli biegły w wyniku własnej ignorancji przygotowuje nierzetelną lub wręcz fałszywą opinię, którą sąd przyjmie bezkrytycznie, wówczas zostanie wydane orzeczenie oparte na wadliwej podstawie faktycznej. W tej sprawie wypowiedział się SN, iż takie orzeczenie podlega nie tylko kontroli zgodności jego treści z obowiązującym prawem, ale również jest determinowana istotą „władzy sądowniczej tj. orzekania w warunkach niezawisłości, w sposób bezstronny, zależny nie tylko od obowiązujących ustaw, ale także od «głosu sumienia» sędziego oraz jego swobody w ocenie prawa i faktów stanowiących podłoże sporu”⁹². Dalej, orzeczenie będzie niezgodne z prawem, jeżeli powstaje niewątpliwa kolizja pomiędzy linią orzecniczą w nim wyrażoną a „zasadniczymi i nie podlegającymi różnej wykładni przepisami, z ogólnie przyjętymi standardami rozstrzygnięć albo jest wydane w wyniku szczególnie rażąco błędnej wykładni lub niewłaściwego zastosowania prawa, które jest oczywiste i nie wymaga głębszej analizy prawniczej”⁹³.

7. Zakończenie

Przeprowadzone rozważania można zwieńczyć poniższymi uwagami. Każdy biegły powinien posiadać elementarną wiedzę na temat różnic pomiędzy dokumentem prywatnym, dokumentem urzędowym, źródłach wiedzy o faktach lub rzeczach, czy też innymi środkami dowodowymi – o ich mocy materialnej i formalnej⁹⁴. Biegły może wykorzystać do przygotowania opinii dokumenty prywatne i urzędowe, natomiast źródła wiedzy o faktach lub rzeczach wówczas, gdy przepis prawa na to pozwala. Biegły nie może wykorzystywać twierdzeń wyrażonych w innych opiniach przygotowanych w sprawach cywilnych lub karnych, opinii pozasądowej, a odpowiednie ustalenia poczynić w sposób samodzielny i bezstronny. Następnie, nie może opierać wniosków opinii na danych pochodzących ze źródeł, które nie mogą być zbadane metodami badawczymi wykorzystywanymi w poszczególnych naukach sądowych. Wszelkie odmienne przejawy wykonywania funkcji biegłego sądowego można rozważać jako jego ignorancję.

W orzecznictwie wyrażono pogląd, że jeśli wobec osoby biegłego zachodzi podejrzenie o nierzetelność przy wykonywaniu funkcji biegłego, podważa to zaufanie do niego i powoduje utratę rękojmi należytego wykonywania obowiązków biegłego⁹⁵. Jeżeli biegły zostanie skazany prawomocnym wyrokiem sądu za popełnienie przestępstwa, w tym przestępstwa oszustwa, to należy uznać, że utracił rękojmię należytego wykonywania obowiązków biegłego. Według art. 106 k.k. zatarcie skazania ma na celu przyjęcie fikcji niekaralności skazanego. Jednakże fikcja nie może rozciągać się na wszystkie sfery aktywności, powinna wpływać na ocenę rękojmi należytego wykonywania obowiązków przez kandydata na biegłego, wobec którego nastąpiło zatarcie skazania⁹⁶.

Wskutek błędów biegłych sądowych następują „pomyłki” wymiaru sprawiedliwości, a społeczeństwo traci zaufanie do biegłych i wymiaru sprawiedliwości. W krajach Unii Europejskiej obowiązuje system działający w oparciu o Europejską Sieć Instytutów Nauk Sądowych (European Network of Forensic Science Insitutes), ramach którego działa Stały Komitet ds. Jakości i Kompetencji (Quality and Competence Committee), który podejmuje szereg ciągłych zadań mających na celu zapewnienie kompetencji biegłych. Polska nie bierze udziału w pracach ENFSI⁹⁷.

W Polsce problematyka wykonywania funkcji biegłego sądowego jest analizowana przez podmioty publicznoprawne, stowarzyszenia i organizacje pozarządowe. Rządowe Centrum Legislacji przygotowało projekt z dnia 29 października 2014 r. ustawy o biegłych sądowych⁹⁸, który nie został jednak skierowany do prac legislacyjnych. K. Knoppek i E. Jaśkiewicz krytycznie ocenili projekt wspomnianej ustawy – co osobiście podzielał – gdyż pomija niektóre podstawowe problemy instytucji biegłych sądowych, a jej uchwalenie w nadanym kształcie otworzyłoby nowe obszary wątpliwości i niejasności⁹⁹. Organizacje i stowarzyszenia skupiające biegłych sądowych organizują kongresy¹⁰⁰ i konferencje¹⁰¹, na których prezentowane są opinie, wnioski i postulaty dotyczące wykonywania funkcji biegłego sądowego. Bardzo cenną inicjatywę podjęła Fundacja Europejskie Centrum Inicjatyw w Naukach Sądowych z siedzibą w Warszawie, która stworzyła projekt Foresinc Watch mający na celu bezstronną ocenę kwalifikacji biegłych sądowych i monitorowanie jakości ich pracy¹⁰².

Jeżeli biegły utracił warunki pełnienia tej funkcji, w tym rękojmię należytego wykonywania obowiązków albo zostanie stwierdzone, że w chwili ustanowienia nie odpowiadał tym warunkom oraz w chwili powzięcia o tym wiadomości, nadal im nie odpowiada – następuje obligatoryjne zwolnienie z funkcji biegłego (§ 6 ust. 1 pkt. 2 r.b.). Organ może zwolnić biegłego z funkcji z ważnych powodów, w szczególności nienależytego wykonywania obowiązków biegłego. Jest to fakultatywne zwolnienie z obowiązków biegłego (§ 6 ust.

1 r.b.). Przesłanka obligatoryjnego i fakultatywnego zwolnienia z funkcji biegłego mają charakter odrębny i nie należy ich łączyć w jednym postępowaniu. Prezes sądu skreśla wówczas daną osobę z listy biegłych oraz usuwa jego kartę z wykazu, m.in. z chwilą zwolnienia z funkcji (§ 8 ust. 2 pkt 1 r.b.). Biegły ma swobodę wyboru metody badawczej wykorzystanej w opinii, a sąd rozważa wszechstronnie materiał dowodowy w oparciu o zasadę swobody oceny dowodów. O ile ignorancja biegłego nie zostanie ujawniona przez strony lub sąd przed zamknięciem rozprawy, następstwem tego może być wydanie orzeczenia sądowego opartego na wadliwej podstawie faktycznej.

¹ Szerzej na temat znaczenia rzetelnej opinii biegłego w postępowaniu karnym zob.: D. Karczmarska, *Sądowa ocena opinii biegłego w procesie karnym*, „Annales UMCS, sectio G” 2009/2010, vol. 56/57, s. 49-62.

² Wyrok WSA w Warszawie z dnia 2 listopada 2006 r., VI SA/Wa 1285/06.

³ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. z 2014 r., poz. 121, z późn. zm. Szerzej na temat odpowiedzialności cywilnej biegłego sądowego zob.: Ł. Jędruszek, *Odpowiedzialność cywilna biegłego sądowego*, „Temidium” 2014, Nr 2, s. 37-42. Problematyka odpowiedzialności cywilnej biegłego sądowego będzie przedmiotem moich odrębnych badań autorskich.

⁴ Ustawa z dnia 2 sierpnia 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553, z późn. zm.

⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych, Dz.U. z 2005 r., Nr 15, poz. 133, dalej jako: r.b.

⁶ Wyrok WSA w Poznaniu z dnia 14 kwietnia 2010 r., I SA/Po 45/10.

⁷ Wyrok NSA z dnia 4 czerwca 2001 r., II SA 1434/00.

⁸ Wyrok NSA z dnia 11 stycznia 1993 r., II SA 390/92.

⁹ Wyrok SN z dnia 5 lutego 1974 r., III KRN 371/73.

¹⁰ Wyrok WSA w Warszawie z dnia 10 lipca 2007 r., VI SA/Wa 786/07.

¹¹ Wyrok NSA z dnia 27 maja 2009 r., II GSK 971/08.

¹² Wyrok WSA w Warszawie z dnia 13 listopada 2007 r., VI SA/Wa 1429/07.

¹³ *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 4, red. H. Zgólkowa, Poznań 1998, s. 127.

¹⁴ Wyrok SN z dnia 13 grudnia 2005 r., IV CK 286/05.

¹⁵ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. z 2014 r., poz. 101, z późn. zm.

¹⁶ Wyrok SA w Warszawie z dnia 27 września 2011 r., I ACa 133/11.

¹⁷ Wyrok SN z dnia 7 listopada 2007 r., II CSK 293/07.

¹⁸ Wyrok SA w Warszawie z dnia 7 stycznia 2005 r., VI ACa /04/04.

¹⁹ A. Laskowska, *Dowody w postępowaniu cywilnym uzyskane w sposób sprzeczny z prawem*, „Państwo i Prawo” 2003, nr 12, s. 93.

²⁰ Prawo cywilne materialne posługuje się pojęciami dokumentu określonego rodzaju, np. dokument na okaziciela, dokument zbywalny przez indos, dokument gwarancyjny. Dalej, w prawie cywilnym materialnym cywilnym występują pojęcia równorzędne z dokumentami: pismo, pismo z datą pewną,

papier wartościowy, pokwitowanie, akt notarialny, testament, list przewozowy, list hipoteczny, list długów gruntowych i rentowych, księga wieczysta, polista ubezpieczeniowa, cennik, protokół rozbieżności, czek, weksel. Szerzej na ten temat zob. K. Knoppek, *Pojęcie dokumentu publicznego w prawie cywilnym (materialnym i procesowym)*, [w:] *Technicznokryminalistyczne badania autentyczności dokumentów publicznych. Materiały I Konferencji*, red. H. Kołecki, Poznań 2003, s. 29-30.

²¹ Wyrok SN z dnia 3 października 2000 r., I CKN 804/98.

²² Wyrok SN z dnia 8 maja 1997 r., II CKN 153/97. Szerzej na temat dokumentu prywatnego zob. K. Knoppek, *Dowód z dokumentu*, [w:] *System prawa procesowego cywilnego. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, t. 2, cz. 2, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2016, s. 234-237.

²³ Wyrok SN z dnia 2 kwietnia 2008 r., III CSK 299/07.

²⁴ W. Siedlecki, *Poszczególne dowody według kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne zarys wykładu*, Warszawa 1998, s. 228. Szerzej na ten temat, K. Knoppek, *Dowód z dokumentu...*, s. 172-192.

²⁵ K. Piasecki, *Komentarz do art. 245 k.p.c., teza 7*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, red. K. Piasecki, Warszawa 1989, s. 430.

²⁶ H. Mądrzak, *Dowodzenie faktów i inne sposoby dokonywania ustaleń*, [w:] *Postępowanie cywilne*, red. H. Mądrzak, D. Krupa, E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 1997, s. 152.

²⁷ Również według poprzednio obowiązujących przepisów dokument prywatny stanowił dowód z tego, iż osoba, która go podpisała złożyła oświadczenie w nim zawarte – art. 264 d. k.p.c. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 29 listopada 1930 r. Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. z 1930 r., Nr 83, poz. 652 z późn. zm., zwany dalej: k.p.c.

²⁸ Wyrok SN z dnia 15 września 2011 r., II CSK 712/10.

²⁹ K. Piasecki, op. cit., s. 430.

³⁰ Postanowienie NSA w Warszawie z dnia 21 października 2010 r., II OZ 1058/10.

³¹ W. Siedlecki, op. cit., s. 232.

³² Postanowienie NSA w Warszawie z dnia 21 października 2010 r., II OZ 1058/10.

³³ Wyrok SN z dnia 28 lutego 2007 r., V CSK 441/06.

³⁴ Wyrok SN z dnia 21 maja 2009 r., V CSK 439/08.

³⁵ Wyrok SN z dnia 13 grudnia 2005 r., IV CK 286/05.

³⁶ Z. Resich, *Komentarz do art. 245 k.p.c.*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. Z. Resich, W. Siedlecki, Warszawa 1969, s. 416.

³⁷ Wyrok SN z dnia 7 listopada 2007 r., II CNP 129/07.

³⁸ Wyrok SN z dnia 5 grudnia 2007 r., II PK 95/07.

³⁹ Szerzej na ten temat zob. K. Knoppek, *Dowód z dokumentu...*, s. 238-254.

⁴⁰ Ustawa z dnia 18 września 2001 r. o podpisie elektronicznym, Dz.U. z 2013 r. poz. 262, z późn. zm., zwana u.p.e.

⁴¹ Szerzej na ten temat zob. J. Kurek, *Wartość dowodowa dokumentów elektronicznych*, „Prawo Nowych Technologii” 2008, nr 2, s. 82-93.

- ⁴² A. Laskowska, op. cit., s. 93.
- ⁴³ W. Nartowski, *E-mail przed sądem*, „Rzeczpospolita” 15 lipca 2011, www.prawo.rp.pl/artukul/687931.html [dostęp: 10.02.2016].
- ⁴⁴ Szerzej na ten temat, w szczególności orzecznictwo oraz poglądy doktryny austriackiej, niemieckiej polskiej, węgierskiej i włoskiej zob. K. Knoppek, *Prywatna opinia biegłego de lege ferenda*, [w:] *Aequitas sequitur legem, Księga jubileuszowa z okazji 75. urodzin profesora Andrzeja Zielińskiego*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, G. Jędrejek, Warszawa 2014, s. 225-229.
- ⁴⁵ Ibidem, s. 225.
- ⁴⁶ Wyrok SN z dnia 15 stycznia 2010 r., I CSK 199/09.
- ⁴⁷ Wyrok SA w Warszawie z dnia 27 września 2011 r., I ACa 133/11.
- ⁴⁸ K. Knoppek, *Prywatna opinia prywatna...*, s. 226.
- ⁴⁹ Wyrok SN z dnia 2 lutego 2011 r., II CSK 323/10.
- ⁵⁰ Wyrok SN z dnia 25 czerwca 2010 r., I CSK 544/09.
- ⁵¹ K. Knoppek, *Prywatna opinia biegłego...*, s. 227-229. Autor proponuje odważny wniosek *de lege ferenda* wprowadzenia do polskiej procedury cywilnej możliwości przeprowadzenia dowodu z opinii pozasądowej jako nowej kategorii dowodu. Przedstawienie oceny tego poglądu jest kwestią złożoną i przekracza ramy niniejszego opracowania.
- ⁵² Wyrok SN z dnia 9 listopada 2011 r., II CNP 23/11.
- ⁵³ Wyrok SN z dnia 8 października 2003 r., III CK 22/02.
- ⁵⁴ Wyrok SN z dnia 28 stycznia 1960 r., III CR 1143/58.
- ⁵⁵ K. Piasecki, op. cit., s. 431.
- ⁵⁶ Postanowienie z dnia SN 29 czerwca 2010 r., III CSK 317/09.
- ⁵⁷ Wyrok SN z dnia 14 maja 2012 r., II PK 238/11.
- ⁵⁸ Szerzej na ten temat zob. K. Knoppek, *Dowód z dokumentu...*, s. 199-218.
- ⁵⁹ Postanowienie SN z dnia 26 lutego 2003 r., I CKN 1436/00.
- ⁶⁰ W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1998, s. 185.
- ⁶¹ Ustawa z dnia 5 września 2008 r. o komercjalizacji przedsiębiorstwa państwowego użyteczności publicznej „Polska Poczta”, Dz.U. z 2008 r., Nr 180, poz. 1109 z późn. zm., zwana k.p.p.
- ⁶² H. Mądrzak, op. cit., s. 152.
- ⁶³ Ibidem, op. cit., s. 153.
- ⁶⁴ Wyrok SN z dnia 31 stycznia 2007 r., II CSK 379/06.
- ⁶⁵ Postanowienie SN z dnia 26 lutego 2003 r., I CKN 1436/00.
- ⁶⁶ Wyrok WSA w Rzeszowie z dnia 21 lipca 2010 r., II SA/WA 633/10.
- ⁶⁷ Wyrok SN z dnia 31 stycznia 2007 r., II CSK 379/06.
- ⁶⁸ W. Broniewicz, op. cit., s. 185.
- ⁶⁹ Postanowienie SN z dnia 17 października 2003 r., IV CK 283/02.
- ⁷⁰ Uchwała SN z dnia 5 maja 1993 r., III CZP 52/93.
- ⁷¹ Postanowienie SN z dnia 17 października 2003 r., IV CK 283/02.
- ⁷² Uchwała SN z dnia 29 marca 1994 r., III CZP 37/94.
- ⁷³ Wyrok SA w Katowicach z dnia 10 stycznia 2008 r., V ACa 816/07.

- ⁷⁴ Wyrok SA w Poznaniu z dnia 13 października 2009 r., I ACa 715/09.
- ⁷⁵ K. Piasecki, op. cit., s. 431.
- ⁷⁶ Wyrok SN z dnia 6 listopada 2002 r., I CKN 1280/00.
- ⁷⁷ Wyrok SN z dnia 14 lutego 2007 r., II CSK 401/06.
- ⁷⁸ Por. J. Barej, P. Maciejko, *Czynności poświadczeniowe w praktyce notarialnej*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2008, nr 3, s. 5-15.
- ⁷⁹ Wyrok SN z dnia 9 stycznia 1951 r., C 436/50.
- ⁸⁰ Wyrok NSA z dnia 29 listopada 2009 r., II GSK 219/09.
- ⁸¹ W. Nartowski, op. cit.
- ⁸² Wyrok SN z dnia 9 grudnia 1980 r., II URN 171/80.
- ⁸³ Wyrok SA w Poznaniu z dnia 13 października 2009 r., I ACa 715/09.
- ⁸⁴ Wyrok SN z dnia 14 lutego 2007 r., II CSK 401/06.
- ⁸⁵ Wyrok SA w Poznaniu z dnia 13 października 2009 r., I ACa 715/09.
- ⁸⁶ Wyrok SA w Katowicach z dnia 10 stycznia 2008 r., V ACa 816/07.
- ⁸⁷ Wyrok SN z dnia 7 grudnia 1994 r., II URN 43/94.
- ⁸⁸ A. Feluś, *Poziom trudności opiniowaniu czy ignorancja biegłych przyczyną błędnie rozpoznanego postępowania testamentowego i skazania w procesie karnym*, [w:] *Biegły w sądzie. Konferencja w 40. rocznicę śmierci Profesora Jana Sehna*, Kraków 1998, s. 144.
- ⁸⁹ Wyrok WSA w Warszawie z dnia 10 lipca 2007 r., VI SA/Wa 786/07.
- ⁹⁰ Wyrok SA w Poznaniu z dnia 24 listopada 2010 r., I ACa 831/10.
- ⁹¹ Wyrok WSA w Poznaniu z dnia 17 marca 2009 r., I SA/Po 1215/08.
- ⁹² Wyrok SN z dnia 7 listopada 2007 r., II CNP 129/07.
- ⁹³ Wyrok SN z dnia 7 lipca 2006 r., I CNP 33/06.
- ⁹⁴ K. Knoppek, *Wokół sporu o ograniczenia dowodowe przeciwko osnowie i ponad osnowę dokumentu*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza. Symbolae Vitoldo Broniewicz dedicatae*, red. A. Marciniak, Łódź 1998, s. 163-174.
- ⁹⁵ Wyroki NSA z dnia 11 stycznia 1993 r., II SA 390/92 oraz WSA w Warszawie z dnia 11 stycznia 2006 r., VI SA/Wa 1976/05.
- ⁹⁶ Wyrok WSA w Warszawie z dnia 30 marca 2007 r., VI SA/Wa 119/07.
- ⁹⁷ I. Kopp, *Kompetencje biegłego*, [w:] *Biegły w sądzie. Konferencja w 40. rocznicę śmierci Profesora Jana Sehna*, Kraków 1998, s. 12-13.
- ⁹⁸ <http://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/259060> [dostęp: 10.02.2016].
- ⁹⁹ K. Knoppek, E. Jaśkiewicz, *Ocena projektu ustawy o biegłych sądowych – uwagi de lege ferenda i de lege lata*, „Polski Proces Cywilny” 2015, nr 2, s. 173-186. Problematyka wykonywania funkcji biegłego sądowego będzie przedmiotem moich odrębnych badań autorskich.
- ¹⁰⁰ Na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego odbył się: I Kongres Nauk Sądowych w 2010 r. oraz II Kongres Nauk Sądowych w 2015 r., <http://www.2kns.pl> [dostęp: 10.02.2016 r.].

¹⁰¹ W Częstochowie corocznie odbywa się konferencja biegłych sądowych, organizowana przez Stowarzyszenie Rzeczników Ekonomicznych, w dniach 21-22 kwietnia 2016 r. miała się odbyć XIV edycja konferencji, <http://www.sadownibiegli.pl> [dostęp: 10.02.2016 r.].

¹⁰² Szerzej na ten temat zob. P. Rybicki, *Kompetencje biegłych sądowych – narzędzia oceny, ocena narzędzi*, „Krajowa Rada Sądownictwa” 2015, nr 3, s. 35-44.

Bibliografia

Źródła

Projekt z dnia 29 października 2014 r. ustawy o biegłych sądowych, <http://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/259060>.

Literatura

- Barej J., Maciejko P., *Czynności poświadczeniowe w praktyce notarialnej*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2008, nr 3.
- Broniewicz W., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1998.
- Felus T., *Poziom trudności opiniowaniu czy ignorancja biegłych przyczyną błędnie rozpoznanego postępowania testamentowego i skazania w procesie karnym*, [w:] *Biegły w sądzie. Konferencja w 40. rocznicę śmierci Profesora Jana Sehna*, Kraków 1998.
- Jędruszek Ł., *Odpowiedzialność cywilna biegłego sądowego*, „Temidium” 2014, nr 2.
- Karczmarska D., *Sądowa ocena opinii biegłego w procesie karnym*, „Annales UMCS, sectio G” 2009/2010, vol. 56/57.
- Knoppek K., *Dowód z dokumentu*, [w:] *System prawa procesowego cywilnego. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, t. 2, cz. 2, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2016.
- Knoppek K., Jaśkiewicz E., *Ocena projektu ustawy o biegłych sądowych – uwagi de lege ferenda i de lege lata*, „Polski Proces Cywilny” 2015, nr 2.
- Knoppek K., *Pojęcie dokumentu publicznego w prawie cywilnym (materialnym i procesowym)*, [w:] *Technicznokryminalistyczne badania autentyczności dokumentów publicznych. Materiały I Konferencji*, red. H. Kołecki, Poznań 2003.
- Knoppek K., *Prywatna opinia biegłego de lege ferenda*, [w:] *Aequitas sequitur legem. Księga Jubileuszowa z okazji 75. urodzin profesora Andrzeja Zielińskiego*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, G. Jędrejek, Warszawa 2014.
- Knoppek K., *Wokół sporu o ograniczenia dowodowe przeciwko osnowie i ponad osnowę dokumentu*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza. Symbolae Vitoldo Broniewicz dedicatae*, red. A. Marciniak, Łódź 1998.
- Kopp I., *Kompetencje biegłego*, [w:] *Biegły w sądzie. Konferencja w 40. rocznicę śmierci Profesora Jana Sehna*, Kraków 1998.
- Kurek J., *Wartość dowodowa dokumentów elektronicznych*, „Prawo Nowych Technologii” 2008, nr 2.

- Laskowska A., *Dowody w postępowaniu cywilnym uzyskane w sposób sprzeczny z prawem*, „Państwo i Prawo” 2003, nr 12.
- Mądrzak H., *Dowodzenie faktów i inne sposoby dokonywania ustaleń*, [w:] *Postępowanie cywilne*, red. H. Mądrzak, D. Krupa, E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 1997.
- Piasecki K., *Komentarz do art. 245 k.p.c., teza 7*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, red. K. Piasecki, Warszawa 1989.
- Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 4, red. H. Zgólkowa, Poznań 1998.
- Resich Z., *Komentarz do art. 245 k.p.c.*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. Z. Resich, W. Siedlecki, Warszawa 1969.
- Rybicki P., *Kompetencje biegłych sądowych – narzędzia oceny, ocena narzędzi*, „Krajowa Rada Sądownictwa” 2015, nr 3.
- Siedlecki A., *Poszczególne dowody według kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne zarys wykładu*, Warszawa 1998.

Akty prawne

- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 29 listopada 1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. z 1930 r., Nr 83, poz. 652, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. z 2014 r., poz. 121, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. z 2014 r., poz. 101, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 2 sierpnia 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. z 1997 r., Nr 88, poz. 553, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 18 września 2001 r. o podpisie elektronicznym, Dz.U. z 2013 r. poz. 262, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 5 września 2008 r. o komercjalizacji przedsiębiorstwa państwowego użyteczności publicznej „Polska Poczta”, Dz.U. z 2008 r., Nr 180, poz. 1109, z późn. zm.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych, Dz.U. z 2005 r., Nr 15, poz. 133.

Orzecznictwo

- Uchwała SN z dnia 5 maja 1993 r., III CZP 52/93.
- Uchwała SN z dnia 29 marca 1994 r., III CZP 37/94.
- Wyrok SN z dnia 9 stycznia 1951 r., C 436/50.
- Wyrok SN z dnia 5 lutego 1974 r., III KRN 371/73.
- Wyrok SN z dnia 9 grudnia 1980 r., II URN 171/80.
- Wyrok SN z dnia 28 stycznia 1960 r., III CR 1143/58.
- Wyrok SN z dnia 7 grudnia 1994 r., II URN 43/94.
- Wyrok SN z dnia 8 maja 1997 r., II CKN 153/97.
- Wyrok SN z dnia 3 października 2000 r., I CKN 804/98.
- Wyrok SN z dnia 6 listopada 2002 r., I CKN 1280/00.
- Wyrok SN z dnia 8 października 2003 r., III CK 22/02.

Wyrok SN z dnia 13 grudnia 2005 r., IV CK 286/05.
Wyrok SN z dnia 7 lipca 2006 r., I CNP 33/06.
Wyrok SN z dnia 31 stycznia 2007 r., II CSK 379/06.
Wyrok SN z dnia 14 lutego 2007 r., II CSK 401/06.
Wyrok SN z dnia 28 lutego 2007 r., V CSK 441/06.
Wyrok SN z dnia 7 listopada 2007 r., II CNP 129/07.
Wyrok SN z dnia 7 listopada 2007 r., II CSK 293/07.
Wyrok SN z dnia 5 grudnia 2007 r., II PK 95/07.
Wyrok SN z dnia 2 kwietnia 2008 r., III CSK 299/07.
Wyrok SN z dnia 21 maja 2009 r., V CSK 439/08.
Wyrok SN z dnia 15 stycznia 2010 r., I CSK 199/09.
Wyrok SN z dnia 25 czerwca 2010 r., I CSK 544/09.
Wyrok SN z dnia 2 lutego 2011 r., II CSK 323/10.
Wyrok SN z dnia 15 września 2011 r., II CSK 712/10.
Wyrok SN z dnia 9 listopada 2011 r., II CNP 23/11.
Wyrok SN z dnia 14 maja 2012 r., II PK 238/11.
Postanowienie SN z dnia 26 lutego 2003 r., I CKN 1436/00.
Postanowienie SN z dnia 17 października 2003 r., IV CK 283/02.
Postanowienie SN 29 czerwca 2010 r., III CSK 317/09.
Postanowienie NSA w Warszawie z dnia 21 października 2010 r., II OZ 1058/10.
Wyrok NSA z dnia 11 stycznia 1993 r., II SA 390/92.
Wyrok NSA z dnia 4 czerwca 2001 r., II SA 1434/00.
Wyrok NSA z dnia 29 listopada 2009 r., II GSK 219/09.
Wyrok NSA z dnia 27 maja 2009 r., II GSK 971/08.
Wyrok WSA w Poznaniu z dnia 17 marca 2009 r., I SA/Po 1215/08.
Wyrok WSA w Poznaniu z dnia 14 kwietnia 2010 r., I SA/Po 45/10.
Wyrok WSA w Rzeszowie z dnia 21 lipca 2010 r., II SA/WA 633/10.
Wyrok WSA w Warszawie z dnia 11 stycznia 2006 r., VI SA/Wa 1976/05.
Wyrok WSA w Warszawie z dnia 2 listopada 2006 r., VI SA/Wa 1285/06.
Wyrok WSA w Warszawie z dnia 30 marca 2007 r., VI SA/Wa 119/07.
Wyrok WSA w Warszawie z dnia 10 lipca 2007 r., VI SA/Wa 786/07.
Wyrok WSA w Warszawie z dnia 13 listopada 2007 r., VI SA/Wa 1429/07.
Wyrok SA w Katowicach z dnia 10 stycznia 2008 r., V ACa 816/07.
Wyrok SA w Poznaniu z dnia 13 października 2009 r., I ACa 715/09.
Wyrok SA w Poznaniu z dnia 24 listopada 2010 r., I ACa 831/10.
Wyrok SA w Warszawie z dnia 7 stycznia 2005 r., VI ACa /04/04.
Wyrok SA w Warszawie z dnia 27 września 2011 r., I ACa 133/11.

Internet

<http://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/259060>
<http://www.prawo.rp.pl/arttykul/687931.html>
<http://www.sadownibiegli.pl>
<http://www.2kns.pl>

Mgr Michał Wdowiak: zarządca nieruchomości, doktorant w Katedrze Prawa Cywilnego, WPIA Uniwersytet Gdański, prowadził szkolenia z zakresu prawa rzeczowego dla zarządców nieruchomości, pośredników nieruchomości i rzeczoznawców majątkowych, przygotowuje rozprawę doktorską na temat odpowiedzialności cywilnej biegłego sądowego. E-mail: piastowska5@gazeta.pl.

arkuszy wydawniczych: 1,5

@article{Wdowiak_2016, title={Ocena dokumentu przez biegłego sądowego w postępowaniu cywilnym}, volume={5}, url={http://roczniksamorzadowy.jimdo.com/numery-czasopisma/2016-tom-5/}, journal={Rocznik Samorządowy}, author={Wdowiak, Michał}, year={2016}, pages={231-254}}

Barej, J. and Maciejko P. 2008. „Czynności poświadczeniowe w praktyce notarialnej”. *Nowy Przegląd Notarialny* 3.

Broniewicz, W. 1998. *Postępowanie cywilne w zarysie*. Warszawa.

Feluś, T. 1998. *Poziom trudności opiniowaniu czy ignorancja biegłych przyczyną błędnie rozpoznanego postępowania testamentowego i skazania w procesie karnym* In *Biegły w sądzie. Konferencja w 40. rocznicę śmierci Profesora Jana Sehna*. Kraków.

Jędruszek, Ł. 2014. „Odpowiedzialność cywilna biegłego sądowego”. *Temidium* 2 (77).

Karczmarska, D. 2009. „Sądowa ocena opinii biegłego w procesie karnym”, *Annales UMCS, sectio G* 56/57.

Knoppek, K. 2016. *Dowód z dokumentu* In *System prawa procesowego cywilnego. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, ed. by T. Wiśniewski. Warszawa.

Knoppek, K., Jaśkiewicz, E. 2015. „Ocena projektu ustawy o biegłych sądowych – uwagi de lege ferenda i de lege lata”. *Polski Proces Cywilny* 2.

Knoppek, K. 2003. *Pojęcie dokumentu publicznego w prawie cywilnym (materialnym i procesowym)*, In *Technicznokryminalistyczne badania autentyczności dokumentów publicznych. Materiały I Konferencji*, ed. by H. KołECKI. Poznań.

Knoppek, K. 2014. *Prywatna opinia biegłego de lege ferenda*, In *Aequitas sequitur legem. Księga Jubileuszowa z okazji 75. urodzin profesora Andrzeja Zielińskiego*, ed. by K. Flaga-Gieruszynska, G., Jędrejek. Warszawa.

Knoppek, K. 1998. *Wokół sporu o ograniczenia dowodowe przeciwko osnowie i ponad osnowę dokumentu*, In *Księga pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza. Symbolae Vitoldo Broniewicz dedicatae*, ed. by A. Marciniak. Łódź.

- Kopp, I. 1998. *Kompetencje biegłego* In *Biegły w sądzie. Konferencja w 40. rocznicę śmierci Profesora Jana Sehna*. Kraków.
- Kurek, J. 2008. „Wartość dowodowa dokumentów elektronicznych”. *Prawo Nowych Technologii* 2.
- Laskowska, A. 2003. „Dowody w postępowaniu cywilnym uzyskane w sposób sprzeczny z prawem”. *Państwo i Prawo* 12.
- Mądrzak, H. 1997. *Dowodzenie faktów i inne sposoby dokonywania ustaleń* In *Postępowanie cywilne*, ed. by H. Mądrzak, D., Krupa and E., Marszałkowska-Krześ. Warszawa.
- Piasecki, K. 1989. *Komentarz do art. 245 k.p.c., teza 7* In *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 2*, ed. by K. Piasecki. Warszawa.
- Rybicki, P. 2015. „Kompetencje biegłych sądowych – narzędzia oceny, ocena narzędzi”. *Krajowa Rada Sądownictwa* 3.
- Siedlecki, A. 1998. *Poszczególne dowody według kodeksu postępowania cywilnego* In W. Siedlecki and Z. Świeboda. *Postępowanie cywilne zarys wykładu*. Warszawa.